

Effecten van O.S.M.-Programma's

J. H. SLAVENBURG*

*Rotterdamse School Advies Dienst,
Rotterdam*

Bij het recent verschenen jaarverslag over 1986 van de S.V.O. is een jaarboek gevoegd met als titel "Onderwijsstimulering en -activering". In één van de bijdragen aan dit jaarboek bespreekt Van Tilborg (1987) de resultaten van de summatieve evaluatie van de door het project Onderwijs en Sociaal Milieu (O.S.M.) ontwikkelde programma's voor de groepen 2 en 3 van het basisonderwijs. (De evaluatiere-sultaten van de O.S.M.-programma's voor de groepen 4 t/m 8 worden begin 1989 gepubliceerd). Hoewel zij dit niet expliciet onder woorden brengt is het kennelijk Van Tilborgs bedoeling oorzaken aan te wijzen voor het onvoldoende realiseren door de O.S.M.-programma's van de door het project voor groep 3 basisonderwijs nagestreefde doelen (i.c. schoolprestaties groter dan of gelijk aan het landelijk gemiddelde op de Cito-schoolvoorderingentoetsen voor deze groep). Zij wijst hiervoor een drietal clusters van oorzaken aan. De curriculumontwikkelingsstrategie die een foutief constructievoorschift op een zeer centraal onderdeel bevat; verder de gezinsactiveringsprogramma's die niet breed genoeg van inhoud zijn en waarvoor de motivatie van de ouders niet te wekken was. En ten slotte verkeerd gekozen na te streven implementatieniveaus voor diverse O.S.M.-programma's zijn aan te wijzen.

Ik kan in deze discussiebijdrage niet op alle door Van Tilborg aangedragen oorzaken voor het niet realiseren van de landelijk gemiddelde prestaties in groep 3 basisonderwijs ingaan. Voor zover deze oorzaken vallen binnen het

kader van de summatieve evaluatie van de O.S.M.-programma's zal daarop worden ingegaan in de publikatie die ter afronding van de summatieve evaluatie van het O.S.M.-project begin 1989 zal verschijnen. Voor zover deze daar buiten vallen ga ik er hier op in. En dat is ten aanzien van twee punten het geval, t.w. de inhoud van en de participatie in de gezinsactiveringsbijeenkomsten (ook wel de 'oudergroepen' genoemd) en de effectanalyse met betrekking tot de vraag of er 'verbetering' is opgetreden in de schoolprestaties van leerlingen die met de O.S.M.-programma's geconfronteerd zijn geweest.

Gezinsactiveringsbijeenkomsten

De ontwikkeling van het project O.S.M. laat zich splitsen in een tweetal periodes: 1969-1974 en 1974-1988. In de eerste periode was van programma-ontwikkeling en -evaluatie op basis van wetenschappelijke inzichten geen sprake; in de tweede periode wel, mede dankzij de daarvoor van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen en van de S.V.O. ontvangen subsidies.

In de eerste periode werden in het kader van de gezinsactivering zgn. oudergroepen verzorgd door medewerkers van het Regionaal Centrum voor Kinderverzorging en -Opvoeding te Rotterdam (af te korten als K&O). Als onderwerpen kwamen allerlei algemene opvoedingszaken aan de orde: van seksuele opvoeding tot en met ziekenhuisopname.

In de tweede fase van het project O.S.M. werd, in de kleuterschoolperiode, de gezinsactivering gebaseerd op de door O.S.M. ontwikkelde gezinsactiveringsprogramma's 'Van Buitenspel Naar Samenspel' en 'Kinderontwikkelings- en Opvoedingsprogramma'. Op basis van deze programma's werden óók ouderbijeenkomsten ('oudergroepen') georganiseerd voor de ouders van kleuters; deze bijeenkomsten droegen een meer cursorisch

* Met dank aan H. M. P. Creemers, J. M. G. Leune en A. A. Peters voor hun commentaar op een eerdere versie van deze discussiebijdrage.

karakter (d.w.z. de inhoud van de ene bijeenkomst borduurde voort op de inhoud van de vorige) en sloten precies aan bij de onderwijs-stimuleringsprogramma's van O.S.M. die op datzelfde moment in de kleuterscholen (i.e. groep 2 basisonderwijs) aan de orde waren.

Van Tilborg stelt nu dat de oudergroepen uit de beginfase van het project inhoudelijk beter zijn omdat zij een breder scala van onderwerpen aan de orde stellen, hetgeen beter past bij de beïnvloeding van de diversiteit aan gezinskenmerken die invloed op schoolprestaties uitoefenen; zij stelt verder dat voor dit type oudergroepen de ouders beter te motiveren zijn, hetgeen blijkt uit de opkomstcijfers. Dienaangaande stelt zij (Van Tilborg, 1987, 213) dat de opkomst bij deze oudergroepen in 1971-1972 $\pm 35\%$ bedraagt en dat daarna een stabilisatie plaatsvindt in de periode 1973-1974-1975 (1975 is het laatste jaar van de K&O-oudergroepen) op 25 à 30%. De opkomst op de nieuwe gezinsactiveringsbijeenkomsten was daarentegen aanzienlijk lager (16 à 22%).

De discussie over de betere inhoud van de oude versie van de oudergroepen kan niet op empirische gronden gevoerd worden: zij is volstrekt theoretisch; deze programma's zijn nu eenmaal niet ten aanzien van hun effecten geëvalueerd. En bovendien, als al veel gezinskenmerken van invloed zouden zijn op de schoolprestaties kun je je op alle kenmerken richten of op één of twee van de belangrijkste. *De vraag is echter of de ene werkwijze betere effecten weet te realiseren dan de andere.* Als je je op alle kenmerken richt, hoe intensief moet je dan al die kenmerken beïnvloeden? Met zes oudergroepen per jaar kan ik mij nauwelijks een beïnvloeding van *alle* kenmerken met enig effect voorstellen, hooguit kunnen enkele kenmerken beïnvloed worden en zelfs dan kunnen nog vragen bij het effect daarvan gesteld worden. Zeker als de inhoud van de K&O-oudergroepen voor de beïnvloeding van deze kenmerken in aanmerking genomen wordt. Discussies over seksuele opvoeding en ziekenhuisopnames e.d. zijn ongetwijfeld belangrijk in het kader van de algemene opvoeding, maar de directe relevantie ervan voor het geven van impulsen aan de cognitieve ontwikkeling en voor het onderwijsondersteunend gedrag zijn niet bepaald duidelijk (en zijn al evenmin in onderzoek aangetoond).

Kortom: voor Van Tilborgs opvatting over de gewenste inhoud van de oudergroepen bestaat géén empirische onderbouwing.

Anders is het gesteld met de opkomstcijfers. Wat Van Tilborg daarover beweert is controleerbaar en bij deze controle onjuist gebleken, op één uitzondering na: in 1970-1971 zijn bij wijze van proef 3 oudergroepen door K&O verzorgd, waarbij een opkomstpercentage van 39 werd waargenomen, zie Fenten & Brouwer, 1971 (Van Tilborg noemt $\pm 35\%$; dat klopt dus ongeveer).

Bekijken we vervolgens de door Van Tilborg genoemde opkomst in de stabilisatiefase van de oudergroepen (1973-1974-1975) dan blijkt het volgende.

In het schooljaar 1973-1974 zijn op elf met het project samenwerkende kleuterscholen verschillende aantallen oudergroepen door K&O voor de ouders van 5-jarige kleuters verzorgd (cf. Grandia, 1975a): 3, 4 of 5 groepen per school. In totaal werden de gezinnen van deze leerlingen 2380 maal uitgenodigd; in 527 gevallen bezocht één van de ouders daadwerkelijk een oudergroep. Een opkomstpercentage van 22 (alle gegevens zijn gebaseerd op de gegevens die Grandia, 1975a, verstrekt; het aantal uitnodigingen is gewogen over het aantal bijeenkomsten per school berekend).

Over het schooljaar 1974-1975 zijn geen exacte gegevens over het gehele jaar bekend; zij zijn er wel over het eerste kwartaal ('Werkverslag oudergroepen 1974-1975 le kwartaal'; 1975), terwijl Grandia (1975b) in het jaarverslag vermeldt dat er 86 oudergroepen georganiseerd zijn met een gemiddelde opkomst van twaalf ouders per bijeenkomst. Uit het genoemde kwartaalverslag blijkt dat er geen afzonderlijke oudergroepen meer voor de ouders van 4- en 5-jarige kleuters georganiseerd werden (zoals in 1973-1974 nog wel), maar dat deze groepen zijn samengevoegd. Het aantal uit te nodigen ouders en het aantal georganiseerde groepen stijgt daardoor in onze berekening van het opkomstpercentage. We zullen dit percentage op twee manieren berekenen: gebaseerd op het genoemde kwartaalverslag en gebaseerd op het jaarverslag, geschreven door Grandia.

Allereerst de berekening met de gegevens uit het kwartaalverslag. Op tien kleuterscholen worden de ouderbijeenkomsten (soms drie, soms vier) georganiseerd voor de gezinnen van 4- en 5-jarige kleuters; de ouders van

792 kleuters werden hiervoor uitgenodigd. (Van één school ontbreekt het aantal leerlingen in het verslag; daarom heb ik daarvoor het aantal leerlingen genomen uit het Jaarverslag 1973-1974.) In totaal werden (gewogen over het aantal bijeenkomsten per school) 2870 uitnodigingen verstuurd. Aan deze uitnodigingen wordt in totaal 350 maal gehoor gegeven. Het opkomstpercentage bedraagt dus 14.

Gaan wij voor de berekening van dit percentage uit van de gemiddelde opkomst van twaalf ouders per bijeenkomst, die Grandia (1975b) noemt voor 86 oudergroepen, georganiseerd over het gehele schooljaar, voor dezelfde tien scholen, dan ziet de berekening er als volgt uit. Totaal is $12 \times 86 = 1032$ maal aan de uitnodiging tot het bijwonen van de ouderbijeenkomsten gehoor gegeven; het aantal uitnodigingen bedraagt in dit geval 6811. (Aldus berekend: gemiddeld aantal oudergroepen per school $(86 : 10) = 8,6$. Totaal aantal kleuters 792. Totaal aantal uitnodigingen dan: $8,6 \times 792 = 6811$.) Het opkomstpercentage is derhalve 15. De schatting van de opkomst, gebaseerd op het kwartaalverslag (14%), ontloopt dus nauwelijks die, gebaseerd op de gegevens van Grandia (15%).

Dan nu over naar de opkomstpercentages voor de bijeenkomsten op basis van de beide nieuw ontwikkelde gezinsactiveringsprogramma's. Bekijken wij de opkomst van de eerste drie bijeenkomsten van 'Van Buitenspel naar Samenspel' tijdens de proefperiode (op 9 kleuterscholen) dan bedraagt deze 40% van de Nederlandse ouders (conform de door de O.S.M.-kleuterschoolbegeleiders bijgehouden opkomstcijfers). Het 'Kinderontwikkelings- en Opvoedingsprogramma' is slechts in enkele klassen uitgetoetst: het heeft derhalve geen zin daarvan de opkomstcijfers voor de eerste drie groepen te vermelden.

Uitvoering van zes oudergroepen uit 'Van Buitenspel naar Samenspel' op alle O.S.M.-kleuterscholen geeft een opkomstpercentage van 22 te zien (Grandia, 1976). Bij de summatieve evaluatie van beide programma's blijkt de opkomst respectievelijk 22% voor het 'Kinderontwikkelings- en Opvoedingsprogramma' te bedragen en 16% voor 'Van Buitenspel naar Samenspel'.

Concluderend kunnen wij stellen dat Van Tilborg veel te hoge opkomstcijfers noemt voor de K&O-ouderprogramma's en dat de opkomstcijfers voor de beide door O.S.M.

ontwikkelde gezinsactiveringsprogramma's in het algemeen gelijk of iets beter waren dan die voor de K&O-oudergroepen. Er bestaan dus geen gronden voor Van Tilborgs stelling dat de K&O-groepen tot een grotere declinatie van de ouders leidden.

Effecten?

Het betoog van Van Tilborg over de oorzaken van het niet slagen van het O.S.M.-project met betrekking tot de hoogte van de schoolprestaties in groep 3 van het basisonderwijs mondt uit in een analyse op basis van de 'oude, minder pretentieuze doelen die Grandia in 1969 heeft geformuleerd' (Van Tilborg, 1987; 227). Deze doelen betreffen dan de relatieve vooruitgang van de leerlingen op de O.S.M.-scholen. Relatief ten opzichte van hun startniveau. Van Tilborg stelt in feite de doelen en dus de evaluatiecriteria die gehanteerd zijn ter bepaling van de waarde van O.S.M.-programma's ter discussie. Een ongetwijfeld belangwekkend discussieonderwerp. In het eindverslag van het O.S.M.-project zal er uitvoerig aandacht aan besteed worden.

Op het gevaar af dat men mij zal verwijten dat ik kennelijk geen positieve effecten van het O.S.M.-project wil zien (niets is minder waar!!) moet ik toch stellen dat de gegevens die Van Tilborg aandraagt helaas niet aantonen dat de door haar genoemde minder pretentieuze doelen van het project wél bereikt zijn. (Ik zeg met veel nadruk 'helaas', ik zou het heel graag anders gezien hebben!) Waarom deze gegevens mijns inziens dat niet aantonen zal ik kort uiteenzetten.

Van Tilborg maakt – op basis van de minder pretentieuze doelen – vooruitgangsanalyses. Het databestand dat ten behoeve van de summatieve evaluatie van de O.S.M.-programma's is opgebouwd bevat voor dergelijke analyses geen gegevens. Van Tilborg gebruikt daarom gegevens uit allerlei andere bronnen die rond 1974 om de een of andere reden voorhanden waren:

- de scores op de KALOM II-toets voor technisch lezen, afgenomen in alle derdejaarsgroepen (= 1e klas lagere school) op de O.S.M.-scholen in 1974 (nov./dec. 1974) met als doel leerlingen te selecteren die voor het zgn. KALOM-programma in aanmerking kwamen (een soort remediërend programma);

- de scores op de toets Begrijpend Lezen I, afgenomen in alle derdejaarsgroepen (= klas 1 lagere school), echter nu in 1973;
- de Brus 1 minuuttest, afgenomen in de vierdejaarsgroepen (= klas 2 lagere school) in verband met de niveaugroepenindeling voor het technisch lezen. Afnam: augustus 1975.

Verder vermeldt zij enkele gegevens van toetsen die in slechts enkele kleuterschoolklassen zijn afgenomen (in 1974) ter voorbereiding van het ontwikkelingswerk voor de voorloper van het O.S.M.-onderwijsstimuleringsprogramma 'Kleuters Willen Ook Weleens Denken', o.a.:

- de Goldschmitt-Bentler ter bepaling van het conservatie-operatieniveau;
- de UTANT ter bepaling van het taalniveau.

Aan het einde van haar betoog maakt Van Tilborg nog een sprong naar de uitstroomcijfers naar het voortgezet onderwijs en brengt zij de verdeling van de intelligentie ter sprake.

Ik heb zelf al deze gegevens (en nog andere) wel eens gebruikt als indicatoren of illustraties voor de problematiek/achterstandssituaties waarmee/waarin O.S.M. moest werken. Ik heb ze echter nooit als een soort voormeting of iets dergelijks beschouwd (cf. Slavenburg, 1978 en 1986) en ze derhalve zorgvuldig buiten de summatieve evaluatie van de programma's gelaten. Uit de nu volgende overwegingen zal mogelijk duidelijk worden waarom Van Tilborg dat ook beter had kunnen doen.

Van Tilborg vergelijkt nu de gegevens op de Cito-toets voor Technisch Lezen 2, zoals die wél verzameld zijn ten behoeve van de summatieve evaluatie in alweer een ander jaar dan alle hiervoor genoemde jaren, met de gegevens op de KALOM II en de Brus 1 minuuttest en constateert vooruitgang. Zij vergelijkt de scores op de Goldschmitt-Bentler met die, verzameld in een ander jaar en bij zeer veel meer leerlingen en constateert alweer vooruitgang. Bij 'Begrijpend Lezen' blijven de leerlingen nog wel achter naar haar idee. Op de UTANT wordt ook al vooruitgang geboekt. Verder constateert Van Tilborg - zonder welke vergelijking of gegevensvermelding dan ook - dat er sprake is van een lichte verbetering van de verbale intelligentie en een daling van het percentage leerlingen dat achterblijft ten opzichte

van de verdeling in de normgroep, om dan over te stappen naar de uitstroom naar het voortgezet onderwijs: de projectwijken vertonen een betere ontwikkeling in die uitstroom dan andere oude wijken.

De door Van Tilborg uitgevoerde vergelijkingen voldoen helaas niet aan de eisen van zorgvuldigheid die daaraan ten grondslag dienen te liggen en tonen derhalve niets aan: heel kleine groepen van leerlingen (de 5-jarige kleuters uit twee klassen) worden met heel grote groepen vergeleken (enkele honderden leerlingen uit het O.S.M.-cohort), de vergelijkingsgegevens zijn in uiteenlopende schooljaren verzameld, soms zijn gegevens, verzameld bij 4-jarige kleuters (bij de voormeting van het ontwikkelingswerk voor de voorloper van het programma 'Kleuters Willen Ook Weleens Denken'), vergeleken met die van 5-jarigen (die natuurlijk so wic so al beter zijn). Bij het relateren aan gegevens uit toetsen die slechts technisch lezen meten zoals de Brus 1 minuuttest en de KALOM II aan de Cito-toets voor Technisch Lezen 2 moet men verder rekening houden met het feit dat deze laatste toets bepaald niet alleen technisch lezen meet, ook al suggereert de naam dit, maar vooral 'correct lezen en spellen', waarbij de leesnelheid van minder belang is (cf. bijv. Van Dongen, Hulsmans, Voeten & Mommers, 1983). Dezelfde auteurs noemen in dit verband als maximaal mogelijke correlatie tussen de Cito-toets en de Brus-test .60. Gelet op al deze tekortkomingen van de vergelijkende analyses van Van Tilborg meen ik te mogen concluderen dat wij deze in de discussie over de effecten van onderwijsstimulering en gezinsactivering verder buiten beschouwing moeten laten.

De gegevens die Van Tilborg ten slotte noemt over de ontwikkeling van de intelligentie en de doorstroming naar het voortgezet onderwijs volgen in het geheel niet uit de door haar verrichte analyses. Zij komen volledig uit de lucht vallen. (Kennelijk heeft zij zich bediend van nog niet door het project O.S.M. naar buiten gebrachte data, waarvan de analyse op dit moment nog plaatsvindt. Deze analyse zou wel eens kunnen aantonen dat de beweringen van Van Tilborg niet houdbaar zijn. Ik kan op de resultaten ervan nu echter niet vooruitlopen.)

Ten slotte: waarom zou de door Van Tilborg gesignaleerde vooruitgang (aangenomen dat die wel betrouwbaar en valide vastgesteld

zou zijn, hetgeen echter niet zo is) zonder meer toegeschreven kunnen worden aan de O.S.M.-programma's? De vergelijkingsgroep leverde immers ook goede prestaties op de Cito-toetsen, zelfs iets betere dan de O.S.M.-groep (cf. Slavenburg, 1986)? Inderdaad aan deze vergelijking zitten ook allerlei haken en ogen, maar bepaald minder dan aan de vergelijkingen die Van Tilborg maakt.

Literatuur

- Dongen D. van, H. Hulsman, M. Voeten & M. J. C. Mommers, *Eindverslag van het longitudinale onderzoek preventie van leesmoeilijkheden*. Nijmegen: Instituut voor Onderwijskunde, 1983.
- Fenten, T. C. M. & W. A. Brouwer-van der Velden, *Verslag experiment oudergroepen 1970-1971 + Programma*. In: J. H. N. Grandia (red.), *Rondzendbrief 8*, 6-7. Rotterdam: Project Onderwijs en Sociaal Milieu, 1971.
- Grandia, J. H. N., *Jaarverslag Schooljaar 1973/1974*. Rotterdam: Project Onderwijs en Sociaal Milieu, 1975a.
- Grandia, J. H. N., *Jaarverslag Schooljaar 1974/1975*. Rotterdam: Project Onderwijs en Sociaal Milieu, 1975b.
- Grandia, J. H. N., *Jaarverslag Schooljaar 1975/1976*. Rotterdam: Project Onderwijs en Sociaal Milieu, 1976.

Slavenburg, J. H., *Beknopte analyse van de oorzaken van het verschil in uitstroom naar het secundair onderwijs*. In: J. H. Slavenburg (eindred.), *Het Project Onderwijs en Sociaal Milieu*. Tilburg: Zwijzen, 1978.

Slavenburg, J. H., *Onderwijsstimulering en gezinsactivering*. Den Haag: Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs, 1986.

Tilborg, I. A. J. van, *Het Rotterdamse project Onderwijs en Sociaal Milieu. Jaarboek: Onderwijsstimulering en -activering*. Den Haag: Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs, SVO, 1987.

Werkverslag Oudergroepen 1974-1975, 1e Kwartaal. Rotterdam: Project Onderwijs en Sociaal Milieu, 1975.

Manuscript aanvaard 16-5-'88

Curriculum vitae

J. H. Slavenburg is directeur van de Rotterdamse School Advies Dienst, waaronder o.a. het project Onderwijs en Sociaal Milieu ressorteert. Hij vertegenwoordigt Nederland in de EG-groep 'Lutte contre l'analphabétisme' en hij is lid van diverse redacties van wetenschappelijke publikatiereksen.

Adres: Rotterdamse School Advies Dienst, Postbus 81194, 3009 GD Rotterdam.